

*Чучкова Н. О.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри приватно-правових дисциплін
Університету сучасних знань*

ПОНЯТТЯ ІНОЗЕМНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю поняття іноземної юридичної особи і вирішенню деяких термінологічних проблем, пов'язаних з цим поняттям. На основі проведеного дослідження удосконалено дефініцію іноземної юридичної особи, розмежовано поняття «іноземна юридична особа», «іноземний суб'єкт господарювання» та «іноземне підприємство», а також виявлено недоліки у законодавстві України і запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: іноземна юридична особа, іноземний суб'єкт господарювання, іноземне підприємство.

Постановка проблеми. Поняття іноземної юридичної особи з першого погляду не викликає запитань. Однак якщо заглибитись в аналіз цього правового явища, знайдеться не одна наукова проблема, а відразу декілька: відсутність чіткої законодавчої дефініції, неоднакові визначення указанного поняття в юридичній літературі та паралельне вживання у нормативно-правових актах схожих за звучанням, але неоднакових за змістом понять «іноземна юридична особа», «іноземний суб'єкт господарювання» та «іноземне підприємство». Зазначені термінологічні проблеми можуть вести в оману дослідників щодо справжнього змісту поняття «іноземна юридична особа». Розкриття обраної теми сприятиме удосконаленню юридичної термінології та законодавства України, а також поглибить розуміння порушених у статті питань.

Стан дослідження. Вивченню різних аспектів поняття юридичної особи присвячено багато наукових праць. Так, дослідженням правового статусу юридичних осіб, заснованих державою, займався Л.В. Винар, організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права – І.М. Кучеренко, соціально-правової природи вказаних осіб – В.М. Кравчук, їхньої адміністративної правосуб'єктності – М.В. Костів. Крім указаних вчених, юридична особа була предметом дослідження у таких науковців, як: О.Т. Зима, К.О. Кочергіна, П.С. Люгіков, В.Д. Примак, І.Й. Службський, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.Д. Фролов, П.П. Черевко та багато інших. Аналізом правового явища «іноземна юридична особа» займались значно менше вчених, зокрема: В.Е. Беляневич, Л.М. Ніколенко, Ю.Д. Притика, С.М. Хєда, О.Х. Юлдашев та ін. Між тим розкриті в статті питання до нині практично не висвітлювалися в юридичній літературі.

Указане зумовлює актуальність обраної теми дослідження, метою якого є розкриття змісту поняття «іноземна юридична особа» та його відмежування від суміжних понять «іноземний суб'єкт господарювання» та «іноземне підприємство».

Виклад основного матеріалу дослідження. У законодавстві України відсутнє визначення поняття іноземної юридичної особи, а дефініція загального поняття юридичної особи дається через її основні ознаки. Так, відповідно до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правосуб'єктністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді (ст. 80 ЦК України).

Цивільне законодавство більшості зарубіжних країн також не надає визначення поняттю «юридична особа». Одні держави світу йдуть шляхом перерахування в законодавчих актах найсуттєвіших ознак юридичних осіб, інші – шляхом уміщення їх класифікації, треті – визначають це поняття через іншу правову конструкцію. Так, наприклад, у ст. 298 ЦК Квебека вказано, що «юридичні особи мають правосуб'єктність». Друга глава Німецького цивільного уложення «Юридичні особи» одразу починається з розділу, присвяченому одному з видів юридичних осіб, а саме союзам юридичних осіб. ЦК Франції взагалі не згадує поняття юридичної особи. Відповідно до параграфу 545 ЦК Чилі 1855 р. юридичною особою визнається «фіктивна особа, здатна здійснювати права і покласти на себе цивільні правові обов'язки, виступати в суді та поза судом». Стаття 52 Швейцарського ЦК 1907 р. визнає юридичними особами «об'єднання осіб, які мають корпоративний устрій, і створені для особливої мети як самостійні установи, що набувають права юридичної особи через їх внесення до торгового реєстру» [1, с. 6–7].

У свою чергу, сучасна наукова доктрина визначає юридичну особу як організацію, що створюється в порядку, передбаченому законодавством, має власне найменування, характеризується організаційною єдністю, має відокремлене майно, права та обов'язки, переважно майнові, самостійно (від свого імені) виступає у цивільних правовідносинах та господарському обороті, відповідає за зобов'язаннями договорів та деліктів [2, с. 51].

Під іноземними юридичними особами в юридичній літературі прийнято розуміти такі юридичні особи, які засновані (зареєстровані) за межами України у порядку, встановленому законодавством іншої країни, і мають місце знаходження за межами України [3, с. 48; 4, с. 81; 5, с. 803].

Однак наведене визначення поняття іноземної юридичної особи потребує уточнення з огляду на прийнятий у 2005 р. Закон України «Про міжнародне приватне право». Відповідно до ст. 25 цього Закону місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави. За відсутності таких умов або якщо їх неможливо встановити, застосовується право держави, у якій знаходиться виконавчий орган управління юридичної особи. Таким чином, для набуття статусу іноземної юридичної особи Закон України «Про міжнародне приватне право» не висуває вимоги фактичного знаходження офісу, промислових та інших приміщень юридичної особи за межами України. Для визнання юридичної особи іноземною достатньо, щоб вона була створена за законодавством іншим, ніж законодавство України. А у разі, якщо неможливо встановити, за яким законодавством створено юридичну особу, застосовується критерій розташування її виконавчого органу управління.

Отже, під іноземною юридичною особою слід розуміти організацію, зареєстровану або іншим чином створену за законодавством іншим, ніж законодавство України та (або) виконавчий орган управління якої розташований за межами України.

Від поняття «іноземна юридична особа» слід відрізнити поняття «іноземний суб'єкт господарювання». Проаналізувавши запропоновані в юридичній літературі дефініції цього поняття, звернемо увагу на деякі з них, що потребують удосконалення. Так, під цим поняттям окремі вчені пропонують розуміти юридичних осіб, а також організації, які створені та зареєстровані за законом, іншим, ніж законодавство України [6, с. 1083]. Однак до групи іноземних суб'єктів господарювання належать не лише юридичні особи, але й фізичні особи-підприємці, що не мають статусу юридичної особи.

Л. М. Ніколенко включає до кола іноземних суб'єктів господарювання фізичних осіб-підприємців, вказуючи, що іноземними суб'єктами господарської діяльності є суб'єкти, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України. Однак викликає заперечення позиція автора, відповідно до якої іноземна держава визнається іноземним суб'єктом господарювання [7, с. 296]. Це суперечить нормі закону, відповідно до якої держава, органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання (ст. 8 Господарського кодексу України).

Стаття 123 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) також не надає визначення поняттю «іноземний суб'єкт господарювання» і має відсильний характер.

Відповідно до ст. 55 Господарського кодексу України (далі – ГК України) суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є, по-перше, господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до ЦК України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; по-друге, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Закон про ЗЕД) іноземні суб'єкти господарської діяльності – суб'єкти господарської діяльності, що мають постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України.

Отже, іноземна юридична особа може набути статусу іноземного суб'єкта господарювання, якщо займатиметься підприємницькою діяльністю та пройде відповідну процедуру державної реєстрації. Тобто у господарських правовідносинах іноземна юридична особа називається законодавцем іноземним суб'єктом господарювання. Однак це не дає підстави ототожнювати вказані поняття.

Поняття «іноземний суб'єкт господарювання» є ширшим за поняття «іноземна юридична особа», оскільки включає в себе, крім іншого, такого суб'єкта як фізична особа-підприємець. Характерною ознакою іноземного суб'єкта господарювання є здійснення ним господарської (підприємницької) діяльності, у той час як іноземна юридична особа не обов'язково займається такою діяльністю. Ще однією відмінністю досліджуваних суб'єктів в аспекті їх участі в судовому процесі є те, що іноземний суб'єкт господарювання на відміну від іноземної юридичної особи може бути учасником лише господарського процесу. Разом з цим, спільним для досліджуваних понять є їх іноземний характер, тобто постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України.

Проаналізувавши законодавство України ми дійшли висновку про необхідність доповнення ст. 123 ГПК України визначенням поняття «іноземний суб'єкт господарювання». Подібно до ст. 410 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) це можна зробити шляхом закріплення переліку осіб, наділених правом на звернення до господарського суду. За основу доцільно взяти визначення понять «суб'єкт господарювання», наведене у ст. 55 ГК України, та «іноземний суб'єкт господарської діяльності», закріплене у ст. 1 Закону про ЗЕД [8, с. 314].

Крім сказаного, ст. 123 ГПК України не враховує положення, передбачене у ст. 1 ГПК України: у випадках, встановлених законом, відповідним правом наділені також державні та інші органи, фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності. Аналогічне право необхідно надати й іноземним особам, що не є суб'єктами господарювання. Враховуючи викладене, пропонуємо наступну редакцію ст. 123 ГПК України:

«1. Іноземні суб'єкти господарювання (іноземні юридичні особи, іноземні організації, які не є юридичними особами відповідно до права іноземної держави, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці) мають такі самі процесуальні права і обов'язки, що і суб'єкти господарювання України, крім винятків, встановлених законом або міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

2. У випадках, передбачених законодавчими актами України, до господарського суду мають право також звертатися державні та інші органи іноземних держав, іноземці та особи без громадянства, які не є суб'єктами господарювання».

Крім того, дослідження господарського законодавства України на предмет вживання терміну «іноземний суб'єкт господарювання» вказує на відсутність єдності термінології. Так, у ГПК України вжито «іноземний суб'єкт господарювання» (ст. 123) та «суб'єкт підприємницької діяльності» (абз. 2 ст. 1). Закон про ЗЕД послуговується терміном «іноземний суб'єкт господарської діяльності». У підзаконних, роз'яснювальних правових актах, а також актах судової влади зустрічаються такі терміни: «іноземна юридична особа» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості формування оподаткованого доходу іноземних юридичних осіб» від 12 листопада 1992 р. № 625), «іноземна фірма» (Лист Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України «Щодо представництва іноземних фірм в Україні» від 2 вересня 1997 р. № 14-33/790) та «нерезидент» (Лист Вищого господарського суду України «Про узагальнення судової практики вирішення господарськими судами окремих категорій спорів за участю нерезидентів» від 1 січня 2009 р. [9]).

Очевидно, що вживання різних термінів для позначення одного поняття призводить до погіршення юридичної техніки. Як слушно зазначається в юридичній літературі, неточність у застосуванні терміна може спричинити неправильне розуміння правової норми [10, с. 2]. Тому до ГПК України й інших нормативно-правових актів України необхідно внести зміни, спрямовані на уніфікацію вживання терміну «суб'єкт господарювання».

Поняття «іноземна юридична особа» та «іноземний суб'єкт господарювання» слід також відмежовувати від поняття «іноземне підприємство» (ст. ст. 117, 396 ГК України). Відповідно до ст. 396 ГК України на території України можуть створюватися і діяти суб'єкти господарювання з іноземними інвестиціями, які здійснюють свою діяльність у формах підприємства з іноземними інвестиціями (ст. 116 ГК України), іноземного

підприємства (ст. 117 ГК України), інших формах, не заборонених законом. У розумінні ст. 117 ГК України іноземним підприємством є унітарне або корпоративне підприємство, створене за законодавством України, що діє виключно на основі власності іноземців або іноземних юридичних осіб, або діюче підприємство, придбане повністю у власність цих осіб. Тобто підприємство назване ГК України іноземним не за критерієм місця його створення, а у зв'язку з належністю майна українського підприємства іноземцям або іноземним юридичним особам (іноземним інвесторам), або якщо підприємство придбане повністю у власність таких осіб.

Враховуючи, що поняття «іноземна юридична особа» та «іноземне підприємство» є різними поняттями, ст. 117 ГК України, присвячена іноземним підприємствам, потребує удосконалення, оскільки ч. 3 цієї статті стосується не іноземного підприємства, а іноземної юридичної особи. Відповідно до вказаного положення, діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів підприємств, утворених за законодавством інших держав, здійснюється на території України відповідно до законодавства України. Очевидно, що не можна об'єднувати в одній статті положення, які стосуються різних суб'єктів. Тому ми пропонуємо виокремити ч. 3 ст. 117 ГК України в самостійну статтю з такою назвою, як, наприклад, «діяльність відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб» або, враховуючи, що іноземна юридична особа в господарських правовідносинах є суб'єктом господарювання, перенести цю правову норму до ст. 129 ГК України, що стосується особливостей правового статусу іноземних суб'єктів господарювання.

Висновки. Таким чином, іноземна юридична особа – це організація, зареєстрована або іншим чином створена за законодавством іншим, ніж законодавство України та (або) виконавчий орган управління якої розташований за межами України.

З поняттям іноземної юридичної особи тісно пов'язані такі поняття, як «іноземний суб'єкт господарювання» та «іноземне підприємство» (в розумінні ст. ст. 117, 396 ГК України).

Основними відмінностями іноземної юридичної особи від іноземного суб'єкта господарювання є, зокрема, такі: по-перше, іноземним суб'єктом господарювання може бути не лише іноземна юридична особа, але й іноземна фізична особа-підприємець; по-друге, іноземна юридична особа не завжди здійснює господарську діяльність на відміну від іноземного суб'єкта господарювання; по-третє, іноземний суб'єкт господарювання на відміну від іноземної юридичної особи може бути учасником лише господарського процесу. Разом з цим, спільним для досліджуваних понять є їх іноземний характер, тобто постійне місцезнаходження або постійне місце проживання за межами України.

Іноземне підприємство в розумінні ст. ст. 117, 396 ГК України відрізняється від іноземної юридичної особи тим, що таке підприємство створене за законодавством України. Таке підприємство назване ГК України іноземним не за критерієм місця його створення, а у зв'язку з належністю майна українського підприємства іноземцям або іноземним юридичним особам (іноземним інвесторам), або якщо підприємство придбане повністю у власність таких осіб.

З метою удосконалення законодавства України пропонуємо: 1) доповнити ст. 123 ГК України визначенням поняття «іноземний суб'єкт господарювання»; 2) виключити зі ст. 117 ГК України, що встановлює особливості правового статусу іноземних підприємств, ч. 3, яка стосується відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб, та перенести її до ст. 129 ГК України або викласти як окрему статтю з назвою «діяльність відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб»; 3) вне-

сти зміни до ГПК України й інших нормативно-правових актів України, спрямовані на уніфікацію вживання терміну «суб'єкт господарювання» з метою припинення використання різних термінів щодо одного правового явища.

Усі інші проблеми поняття іноземної юридичної особи виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрями подальших наукових досліджень.

Література:

1. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватних осіб : [монографія] / І.М. Кучеренко. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
2. Юлдашев О.Х. Міжнародне приватне право: академічний курс : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / О.Х. Юлдашев. – К. : Ін Юре, 2004. – 528 с.
3. Міжнародне приватне право : [навч. посіб.] / [Н.В. Аляб'єва, А.І. Демченко, Л.В. Красицька та ін.] ; за ред. С.Г. Кузьменка. – К. : Центр учб. л-ри, 2010. – 316 с.
4. Міжнародний цивільний процес України : [навч. посіб., практикум] / [С.Я. Фурса, Ю.Д. Притика, О.О. Кармаза та ін.] ; за ред. С.Я. Фурси. – К. : КНТ, 2010. – 328 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України : [навч.-практ. комент.] / [С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.І. Бірюков та ін.] ; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2008. – 840 с.
6. Беляневич В.Е. Господарський процесуальний кодекс України : [навч.-практ. комент.] / В.Е. Беляневич. – 3-тє вид. із змінами і допов. станом на 1 лип. 2011 р. – К. : Юстініан, 2011. – 1160 с.
7. Ніколенко Л.М. Господарське процесуальне право України : [підруч.] / Л.М. Ніколенко. – О. : Фенікс, 2011. – 512 с.
8. Чучкова Н. Правове регулювання участі іноземних осіб у цивільному, господарському та адміністративному процесах України: порівняльна характеристика / Н. Чучкова // Право України. – 2014. – № 1. – С. 310–316.
9. Лист Вишого господарського суду України «Про узагальнення судової практики вирішення господарськими судами окремих категорій спорів за участю нерезидентів» від 1 січ. 2009 р. // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 2. – С. 25–55.
10. Онишук І.І. Термінологія нормативно-правового акта / І.І. Онишук // Право і Безпека. – 2010. – № 5 (37). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2010_5/PB-5/PB-5_5.pdf.

Чучкова Н. А. Поняття іноземного юридичного лица: проблеми термінології

Анотація. Стаття посвячена раскрытию понятия иностранного юридического лица и решению некоторых терминологических проблем, связанных с этим понятием. На основе проведенного исследования, усовершенствована дефиниция иностранного юридического лица, указаны основные различия понятий «иностранное юридическое лицо», «иностранный субъект хозяйствования» и «иностранное предприятие», а также выявлены недостатки в законодательстве Украины и предложены пути их устранения.

Ключевые слова: иностранное юридическое лицо, иностранный субъект хозяйствования, иностранное предприятие.

Chuchkova N. The notion of a foreign legal person: problems of terminology

Summary. The disclosing of the notion «foreign legal person» and resolving some terminological problems connected with this notion is investigated in the article. Based on the completed research there was improved the notion «foreign legal person», given the basic differences between the notions «foreign legal person», «foreign business entity» and «foreign company», identified imperfections in the legislation of Ukraine and proposed ways to remove them.

Key words: foreign legal person, foreign business entity, foreign company.